

Akkerzenegroen in Oude Tonge

door J. Heijboer

Volgens de *Atlas van de Nederlandse Flora* (deel 1, ADEMA 1980), die de verspreiding van de uitgestorven en zeer zeldzame planten behandelt, werd Akkerzenegroen voor het eerst in 1838 voor ons land vermeld, uit de omgeving van Maastricht. Voor het laatst werd deze soort hier in 1930 gevonden. ADEMA schrijft dat de verdwijning van deze plant uit de Nederlandse flora zeer waarschijnlijk te wijten is aan de afgraving van de St. Pietersberg. Op het verspreidingskaartje in bovengenoemde atlas zijn niet opgenomen: 'Deventer, Pothoofd (1882), alwaar het een adventief voorkomen betreft en Oude Tonge (1977), spontaan in een moestuin, omdat het zaad daar vermoedelijk onopzettelijk van elders is aangevoerd.' Over deze laatste vondst wordt hieronder nader bericht.

Op een aardappelveld

Het was in 1977 dat ik bij het rooien van aardappels bij toeval een bloeiende plant ontdekte die ik nog nooit eerder had gezien. Toen ik aan de determinatie begon, duurde het wel even voordat ik tot de conclusie kwam dat het Akkerzenegroen (*Ajuga chamaepitys*) betrof. Om meer zekerheid te krijgen, lichtte ik verscheidene floristen in (waaronder ADEMA van het Rijksherbarium in Leiden) die allen bij het zien van de plant tot dezelfde conclusie kwamen.

Een gele zenegroen

Het meest opvallende was de kleur van de bloem. Die is namelijk geel. Dat verwacht je niet bij een *Ajuga*; dan denk je aan een diepblauwe kleur. De bloemen hebben een vrij grote, stevige lip met aan weerszijden een kleine bijslip. Op die gele lip bevindt zich een aantal rode stipjes. De bloempjes zijn ongeveer 1,5 cm lang en 0,5 cm breed. De bladeren zijn in drie slippen gespleten en evenals de kelk sterk behaard. Het gehele plantje is grijs-groen van kleur, wordt tot 20 cm hoog en is sterk vertakt. De bloemen bevinden zich in de bladoksels en aangezien er door de sterke vertakking veel bladoksels zijn betekent dit ook een rijke bloei. Het nootje (vier bij elkaar in de vruchtkelk) is iets langwerpig en gegroefd.

De exemplaren die bij mij in de tuin groeien, sterven in de herfst allemaal volledig af, nadat ze eerst de omgeving (onder en rond hun standplaats) rijkelijk van zaden hebben voorzien. Het zaad is blijkbaar niet erg kiemkrachtig, want elk jaar komen er maar enkele nieuwe plantjes op. De eerste vind ik meestal medio mei. Sinds juli 1977 heb ik namelijk het genoegen elk jaar op ongeveer dezelfde plaats Akkerzenegroen weer terug te vinden. In 1982 zijn dat vijf planten geweest, die

met wat cultuurmaatregelen – het weghakken van omringende en opdringende gekweekte planten – een oppervlakte van 30 bij 30 cm per plant in beslag namen.

De namen

De Nederlandse naam is wat de eerste helft (akker) betreft zeker juist. De plant is immers volgens WESTHOFF en DEN HELD (1969) een kensoort van het Naaldenkervelfverbond, waartoe in Nederland onkruidgezelschappen van akkers op kalkrijke grond behoren. De naam 'zenegroen' klopt niet bij dit eenjarige gewas: het woord 'zene' betekent namelijk volgens KLEIJN (1970) 'altijd'. Volgens deze schrijver is het woord *Ajuga* ontstaan uit 'aguja' en dat weer uit het Griekse woord 'agyios' dat 'zwak in de gewichten zijn' of

Akkerzenegroen.

‘zwakke leden bezittend’ betekent. Dit zou slaan op het feit dat Akkerzenegroen, vroeger bekend onder de naam *Iva arthritica*, tegen jicht en dergelijke kwalen werd aangewend. Een oude Duitse naam was volgens deze auteur Gichtwurz (jichtwortel). Het tweede deel van de wetenschappelijke naam (*chamaepitys*) betekent volgens HEIMANS, HEINSIUS en THJSSE (1965) ‘kleine pijnboom’. Mogelijk slaat deze naam op het feit dat er bij het wrijven van het blad een zwakke dennegeur vrijkomt. POLUNIN (1970) spreekt zelfs van een ‘sterke harsachtige dennegeur’ bij het kneuzen, maar dat is bij de planten uit Oude Tonge niet het geval.

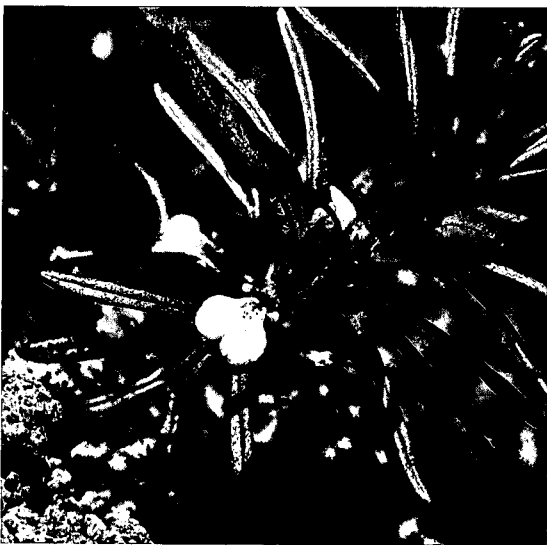
Huisweide

Het perceel bouwland waarop ik de Akkerzenegroen vond ligt ten zuiden van Oude Tonge, in de Molenpolder op Goeree Overflakkee (Z.-H.). Dit perceel is reeds een vijftigtal jaren als moestuin in gebruik. Voordien hoorde het bij een boerderij die in de dorpskom stond. Toentertijd gebruikte men het als grasland met wat hoogstam-fruitbomen erin. Het was een zgn. ‘huisweide’. De grondsoort is lichte zeeklei met een zeer hoog kalkgehalte (circa 10%).

Op de toenmalige boerderijen werd allerlei afval zoals kaf, aarde en zelfs onkruidzaad dat na het dorsen van landbouwgewassen overbleef, op de huisweiden uitgestrooid. Dit gebruik bleef ongeveer tot omstreeks 1950 in zwang. In vele gevallen liep er in het winterseizoen nog jongvee op deze weiden. De dieren werden bijgevoerd met producten als bieteloof, kaf en dijkhooi.

Door huizenbouw kwam het betreffende perceel

Akkerzenegroen, dichtbij bekeken (foto: J. Heyboer).

ongunstig te liggen voor economische exploitatie en het werd daarom aangeboden voor gebruik als volkstuijn-complex. De onkruidbestrijding vindt er plaats door het ‘onkruid’ tussen de cultuurplanten met schoffel en hak te verwijderen. Na een bepaalde tijd zijn de gekweekte gewassen zo groot geworden dat het kleine ‘onkruid’ geen hinder meer geeft en dan blijft het verder ongemoeid. Door deze wijze van bewerking komen er in dit tuinencomplex vrij veel minder algemene planten voor zoals verscheidene soorten wolfsmelk, Kleine leeuwebek (*Linaria minor*) en ook de zeldzame Blauwe guichelheil (*Anagallis arvensis* ssp. *coerulea*).

Herkomst van de plant

Bij het vinden van zo’n zeldzame plant rijst de vraag: ‘Hoe komt zo’n plant hier terecht?’. Als men bedenkt wat men vroeger allemaal op zo’n huisweide deponeerde kan men veronderstellen dat er vroeger allerlei plantenzaden zonder opzet in de grond zijn terechtgekomen. Maar ook door het opbrengen van kippe-, duive- en siervogelmest kunnen hier allerlei zaden verzeild zijn geraakt. Kort gezegd: de oorsprong van het zenegroenzaad is niet met zekerheid te achterhalen.

Pleidooi

Het zou wenselijk zijn als de huisweiden, zeker in het zuidwesten van ons land, grondig konden worden geïnventariseerd. Soms zijn deze huisweiden in woonwijken veranderd, maar de planten die er vroeger groeiden zijn er vaak nog te vinden. Zo vond ik b.v. onlangs ook het Zegekruid (*Nicandra physalodes*) op een huisweide. Ik zou derhalve tot slot een pleidooi willen houden voor het in kaart brengen van deze huisweiden en voor een grondige floristische inventarisatie van deze percelen. Iemand die daar tijd en gelegenheid voor heeft en er zin in heeft wil ik graag (voor zover mogelijk) daarbij behulpzaam zijn.

Adres van de schrijver:

GECITEERDE LITERATUUR

- ADEMA, F.: *Ajuga chamaepitys* (L.) Schreb. in Atlas van de Nederlandse Flora. Kosmos, Amsterdam 1980.
HEIMANS, E., H. W. HEINSIUS, J. P. THJSSE: Geïllustreerde Flora van Nederland, Amsterdam 1965.
KLEIJN, H.: Planten en hun naam. Een botanisch lexicon voor de Lage Landen. Amsterdam 1970.
POLUNIN, O.: Bloemen en planten van Europa. Wageningen 1970.
WESTHOFF, V., A. J. DEN HELD: Plantengemeenschappen in Nederland. Zutphen 1969.